

על חרדה וצעקה

וַיַּחְרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְדוֹלָה עַד מָאֵד וַיֹּאמֶר מִי אֵפֹאֵה הוּא הֶצֵד צִיד וַיָּבֵא לִי וְאֶכֶל מִכָּל בְּטָרִם תְּבוֹא וְאֶבְרַכְהוּ גַם בְּרוּךְ יְהוָה: כְּשָׁמַע עֵשָׂו אֶת דְּבָרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צַעֲקָה גְדוֹלָה וַמָּרָה עַד מָאֵד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בְּרַכְנִי גַם אֲנִי אָבִי: (בראשית כז לג-לד).¹

בראשית רבה סז ב פרשת תולדות – ההשוואה עם חרדת העקידה

"ויוחרד יצחק חרדה גדולה" – אמר ר' חמא בן ר' חנינא: "עד מאד" – מחרדה שחרד על גבי המזבח, אמר: מי הוא זה שנעשה סרסור ביני לבין המקום שיטול יעקב את הברכות? כלפי רבקה אָמְרוּ.² א"ר יוחנן: מי שיש לו שני בנים, אחד יוצא ואחד נכנס, חרד? אתמהא. אלא בשעה שנכנס עשו אצל אביו נכנסה עמו גהינום. רבי אחא אמר: התחילו כתלי הבית מרתיתים. זהו שכתוב: "מי אפוא" – מי הוא זה שהוא עתיד לָאָפוֹת כאן, אני או בני יעקב? אמר לו הקב"ה: לא אתה ולא בנך, אלא "הוא הֶצֵד צִיד" – הוא צָד הַצִּיד.³

בראשית רבה סז א פרשת תולדות – ההשוואה עם חרדת בעז מרות

"ויוחרד יצחק חרדה גדולה" (בראשית כז לג). כתיב: "חֲרָדַת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ וּבּוֹטֵחַ בְּה' יִשְׁגֹּב" (משלי כט כה) – חרדה שחרדה רות לבועז, שנאמר: "ויוחרד האיש ויִלְפֹת", (רות ג ח), "יתן מוקש" – בדין היה לְקַלְלָהּ, אלא "ובוטח בה' ישוגב" – נתן בלבו וּבְרַכָּהּ: "ויאמר ברוכה את לה' בתי". חרדה שהחריד יעקב ליצחק, שנאמר: "ויוחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד", "יתן מוקש" – בדין היה לקללו, אלא: "ובוטח בה' ישוגב" – שברכו ואמר: "גם ברוך יהיה".⁴

¹ התוצאות המיידיות של מעשהו של יעקב אשר התחזה לעשו וקבל את ברכת הבכורה מיצחק ("היה גביר לאחיך וישתחו לך בני אמך") הן החרדה של יצחק והצעקה של עשו. ובסמוך להן, בגל השני, דברי יצחק: "בָּא אֲחִיךָ בְּמֶרְמֶה וַיִּקַּח בְּרִכְתְּךָ" ודברי עשו: "הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיִּעְקְבֵנִי זֶה פְעָמַיִם". האם בכך נגמרה הצעקה והחרדה? האם יש להן השלכות רחוקות יותר?

² ההשוואה לעקידה אומרת דרשני, כולל מוטיב הסרסור (המלאך בעקידה, כאן רבקה) העומד בין יצחק ובין "הדבר הגדול שעומד לקרות (או שקרה)" וגורם לו חרדה גדולה. בפיסקה הבאה, נותן המדרש הסבר משלו, אבל שואבי המים מוזמנים להציע הסברים משלהם להשוואת חרדת יצחק כאן וזו שבעקידה ולמוטיב הסרסור. ראו הנוסח במדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק כז המרכז מעט השוואה זו: "ויוחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד. אלמלא לא נאמר עד, הייתי אומר יותר מדאי וממה שחרד ונתירא על גבי המזבח. וכשהוא אומר עד, כלומר קרוב להיות חרד יותר ממה שחרד על גבי המזבח". כך או כך, אגב חרדת יצחק בפרשתנו, נמצאנו למדים שהייתה חרדה גדולה בעקידה ולא כולם מסכימים עם התיאור הפסטורלי של "וילכו שניהם יחדיו" כמתואר ברש"י ("יחדיו בלב שלם") ובמדרשים רבים ("לעשות רצון יוצרם בלב שלם" בראשית רבתי, רק כדוגמא). ראו גם חרדת אברהם המרומת באמירה: "מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה הוא יעננו" (משנה תענית פרק ב), שאברהם מתפלל כל העת בלבו שהמסע הקשה הזה ייגמר בטוב. וכבר גלשנו לנושא העקידה (שתמיד חוזרים אליו) ואנחנו בפרשת תולדותיה.

³ כשיעקב נכנס, נכנס איתו ריח גן עדן (להלן) ואילו עשו מביא איתו את ריח הגהינום. זו החרדה שחרד יצחק וזו ההשוואה עם העקידה. ראו הרחבת מדרש זה בתנחומא (בובר) סימן כב בפרשתנו, תוך חיבור מלא בין שתי הפיסקאות של בראשית רבה הנ"ל וללא שום חרטה או מחשבה שנייה של יצחק או יעקב. עשו הוא הרשע, כל החרדה היא בגינו, ואין מה להרהר כאן: "אמר ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא: אין אדם אומר: גדולה עד מאד, אלא שהיתה אחרת לפניו. ומה שתי חרדות חרד יצחק? אחת בהר המוריה, כשעקדו אביו ונטל את המאכלת לשחטו, נגלה הקב"ה על המלאכים, ופתח את הרקיע, ויצחק נשא עינו ורואה חדרי המרכבה וחרד ונזדעזע. וכאן חרד חרדה והיתה גדולה מן הראשונה. להלן ראה את הקב"ה ואת חדרי המרכבה ואת המלאכים וחרד, וכאן בשביל שנכנס יעקב ונטל את הברכות והיתה חרדתו גדולה מאותה חרדה. ולמה חרד? אמר נתן החבר בשם ר' אחא ור' יהודה הלוי ב"ר שלום בשם ר' יוחנן: כשנכנס יעקב נכנס גן עדן עמו, שנאמר: וירח את ריח בגדיו (בראשית כז כז) ... ואין לך ריח רע בעולם מן השטף של עזים, ומהו וירח את ריח בגדיו? יש דורשים לומר הקטורת העתידה לעשות בבית המקדש הפיח הקב"ה ריחה בבגדיו של יעקב. אבל כשנכנס עשו הרשע ... נכנסה גיהנם עמו ... יצחק רואה בביאתו של עשו מרתית (מרתית) הבית ורואה את גיהנם. התחיל מצעק וחרד, שנאמר: ויוחרד יצחק חרדה וגו'. ויאמר מי אפוא ... אמר יצחק: ריבון העולמים, מי נאפה בתוך התנור הלזה, אני או יעקב בני? א"ל הקב"ה: לא אתה ולא יעקב בנך, אלא מי? הוא הֶצֵד צִיד, זה עשו, שנאמר: ויהי עשו איש יודע ציד". והסיום בראשית רבה לעיל "הוא צָד הַצִּיד" שמתכוון ליעקב, מוסיף אולי גם נימה של לגלוג אם לא שמחה לאיד. החרדה היא כולה לשלומם של יצחק ויעקב. לעשו, יש רק גְנוּת וגיהנום. ראו מדרש תנחומא סימן יא בפרשתנו: "אמר יצחק לעשו: אתה הלכת לצוד ואתה נוצַדָת, א"ל עשו מה לך אתה תמיה".

⁴ הסיום: "גם ברוך יהיה" משמש בידי פרשנים ומדרשים לריכוך מעשהו של יעקב ולהצבעה על כך שבסופו של דבר היה יצחק שלם עם "התרגיל" שיעקב עשה לו. ראש לכולם הוא מדרש בראשית רבה בו אנו עומדים, בסימן ב מיד בהמשך למדרש שהבאנו, באמרתו של ר' אלעזר: "אין קיום גט אלא בחותמיו. שלא תאמר: אילולי שרימה אבינו יעקב באביו לא נטל את הברכות, תלמוד לומר: גם ברוך יהיה". לכאורה גם מדרש זה מצטרף לקו הנ"ל. אבל אי אפשר להתעלם מעיקר הדרשה: "חרדה שהחריד יעקב ליצחק ... יתן מוקש – בדין היה לקללו". אז מדוע לא קלל או לפחות גער וכעס יצחק על יעקב? כי מרגע שברך אותו נמסרו המפתחות מהמבורך למבורך, ובידי המבורך לא נותר שום כח לבורך או לקלל. ראו בהמשך מדרש בראשית רבה בסימן ג שם: "אמר ר' יצחק: בא לקללו, אמר לו הקב"ה: היזהר שאם אתה מקללו, לנפשך אתה מקלל, שאמרת: אַרְרִיךְ אַרְרוֹ וּמְבַרְכִיךָ בְּרוּךְ". וכבר הצבענו בפרשת בלק (בדברינו [כאדם האורה את התאנים](#)) על כך שבלק פוסק מלבקש עוד מבלעם שיקלל את ישראל, ברגע שחתם ואמר: "מְבַרְכִיךָ בְּרוּךְ וְאַרְרִיךְ אַרְרוֹ" (במדבר כד ט), שהיא גם הברכה שנתנה לאברהם: "וְאַבְרָהָם מְבַרְכִיךָ וּמְקַלְלֶךָ אָאֵר" (בראשית יב ג). אבל מסירת המפתחות וגם הסיום "ברוך יהיה" אינם יכולים לשנות את העובדה שיצחק מרגיש מרומה עד מאד ורצה לקלל

מדרש תנחומא פרשת תולדות סימן יג – חרדה, לב אבן ולב בשר

"ויחרד יצחק חרדה גדולה", זהו שאומר הכתוב: "חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישוגב" (משלי כט כה), חרדה שהחריד יעקב ליצחק, ראוי היה שיקללנו. ומי גרם לו שברכו? "בוטח בה' ישוגב". א"ר לוי בשם רבי חמא בר חנינא: שתי חרדות חרד יצחק אחת ע"ג המזבח ואחת כשנכנס עשו ואין אתה יודע איזה מהן גדולה. אלא ממה שאת קורא כאן "גדולה עד מאד", אתה יודע שזו גדולה. אמר להם הקב"ה לישראל: בעוה"ז ע"י יצר הרע אין אתם הולכין בדרכי, אבל לעתיד לבוא: "ונתתי לכם לב אחר ורוח חדשה אתם בקרבכם והסירותי לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר" (יחזקאל לו כו).⁵

רד"ק בראשית פרק כז – לנקות חשד מיצחק?

ויחרד - הראה חרדה גדולה בעצמו בפני עשו, כדי שלא יחשוב עליו עשו כי בכוונה עשה יצחק מה שברך את יעקב והיתל בו.⁶

חזקוני בראשית כז לג – כיצד 'הסכים' לך הקב"ה?

"ויחרד יצחק" – פירש רש"י: ראה גיהנום פתוחה מתחתיו לפי שרצה לקלל את יעקב.⁷ ויש מפרשים: אמר יצחק: אם אני טעיתי בין עשו ליעקב, בזה אין אני חרד ואין לי תימה בדבר, שהרי כהו עיני ולא הכרתי אותו. אבל על זאת אני חרד, שאין דבר נסתר מעיני הקב"ה היאך הסכים להעביר הבכורה מן הגדול ונתנה לצעיר.⁸

רמב"ן תולדות כז לג – חרדה בגין התערבות מגבוה

בטרם תבא ואברכהו גם ברוך יהיה - אין דרך החרד חרדה גדולה עד מאד וצועק: מי הוא אשר רמני לברך אותי? שישלים צעקתו לאמר מיד: "גם ברוך יהיה", אבל היה ראוי שיקללהו. ועוד, כי היה עשו צועק עליו לאמר "ולמה תברכהו עתה אבי", ואיך יאמין עשו כי במרמה היה מתחילה, בראותו כי עתה יברך אותו ברצונו.⁹

והנכון בעיני שהוא לשון הווה, יאמר, מי איפוא הוא הצד ציד אשר היה יכול לרמותי שאברכהו, וגם שיהיה ברוך על כל פנים, כי ידעתי כי ברוך הוא. או טעמו וגם ברוך יהיה על כרחי, שאי אפשר לי להעביר הברכה ממנו, כי מאז שברך אותו ידע ברוח הקדש שחלה ברכתו עליו.¹⁰ וזהו טעם החרדה הגדולה אשר חרד, כי ידע שאבד בנו האהוב לו ברכתו לעולם. וזה טעם בא אחיך במרמה - כי אחר שאמר מי איפוא, נתן דעתו שהבא אליו היה יעקב, שאי אפשר שתחול הברכה רק בזרעו.¹¹

את יעקב שככה עולל לו. זה פירוש החרדה עפ"י מדרש זה. גם ההשוואה עם רות מעניינת עד מאד ומציגה ביקורת על מעשה זה שעשתה רות (במצוותה של נעמי) ונשאיר לשואבי המים להעלות רעיונותיהם על השוואה זו ולמהר לשלחם אלינו. ראו המקבילה ברות רבה ו א (ושם גם על הציפורים המחירדות את האדם).

⁵ מדרש זה מסכם ומתמצת את שני המדרשים הקודמים, המנוגדים, ואולי מנסה לפשר ביניהם. אין ספק איזו משתי החרדות הייתה גדולה יותר: זו של הבנים – דור ההמשך, ולא זו של האב. והסיומת של לב האבן ולב הבשר מעניינת במיוחד. סיומת זו מופיעה בחיתום של מדרשים רבים, במבט לגאולה לעתיד. האם הועתקה לכאן אגב אורחא, או שמא בכוונה ברורה? אם כן, מה היא? למי יש כאן לב של אבן שלעתיד לבוא יהפוך ללב בשר ולרוח חדשה? האם לבני יעקב שלא יצטרכו יותר לעשות כמעשה אביהם ולהחריד עולמות? בנוסף, שימו לב שההשוואה עם חרדת העקידה מופיעה כאן ללא גיהנום וגן עדן וכו' ומחזקת את הפרדת הפיסקאות שעשינו בבראשית רבה הראשון שהבאנו. ראו הערה מס' 2 לעיל.

⁶ נעשה אתנחתא "קלה" בין המדרשים, בין המגינים למגנים, בין הסלחנים למחמירים (ובין הדנים ברותחין והדנים בפושרין ומפשרים), ונתבונן מעט בפרשני המקרא. לפי פירוש רד"ק יצחק "עושה הצגה" לעשו, או שהוא מגלה אמפתיה כלפי מי שהפסיד את הבכורה ועדיין הוא הבן האהוב כפי שהתורה מעידה: "ויאהב יצחק את עשו". ואולי הוא פשוט חושש לעתיד ומבין שרק רעה תצמח מכל הסיפור הזה – מלחמת אחים בין שני התאומים שהוא ורביקה עתרו להם כל כך – והוא מנסה למזער את הנזק. ובדיעבד גם מברך את עשו (לאחר שזה הפציר בו מאד).

⁷ נראה שחזקוני מבין את רש"י, המתבסס על המדרשים שהבאנו לעיל בדבר הגיהנום שנכנסה עם עשו, באופן שונה. יצחק רצה לקלל את יעקב ואז נבהל כי ראה גיהנום פתוחה מתחתיו. נראה שזו הבנה ייחודית של חזקוני בדברי רש"י והמדרש.

⁸ יצחק תמה כיצד נתן הקב"ה למעשה זה לקרות, כמעט היינו אומרים: כיצד שיתף הקב"ה פעולה עם רביקה ויעקב. זו חרדת יצחק עפ"י חזקוני. איך נתן אירע דבר זה ולא סייע הקב"ה בידי שאני עיוור ולא רואה טוב! והדברים חוזרים **למכירה בניזד עדשים**.

⁹ האמירה: "גם ברוך יהיה", גם אם היא קביעת עובדה ולא תוספת ברכה (כשיטת רש"י ואחרים), אינה יכולה להסתדר עם החרדה בגין תגלית יצחק שהבן שזה עתה בירך לא היה בנו האהוב עשו, אלא יעקב. ובוודאי שאין זו חרדה לצורך הפסת דעתו של עשו, כפי שאולי מציע רד"ק לעיל. על כרחך שהחרדה באה מכיוון אחר לגמרי, כפי שרמב"ן מוסיף ומבאר.

¹⁰ יצחק הרגיש שקרה כאן משהו שהוא לא תכנן. הברכה חלה על יעקב מעצמה, היה כאן מעשה רוחני חשוב, מעין התגלות.

¹¹ עפ"י רמב"ן חרדת יצחק לא הייתה ממעשה הרמאות של יעקב, כי אם חרדה מתוצאות אירוע רוחני גדול שעבר עליו עצמו, כשהברכה התממשה והורגשה, ושוב אינו יכול לחזור ולתיתה לבנו האהוב הוא עשו. קרה כאן משהו בלתי צפוי שבא מגבוה והפתיע את יצחק, כפי שמעיר שעוועל על הרמב"ן ומפנה לפירוש הזוהר על הפסוק: "מי איפה, דקימתא שכינתא תמן כד בריך

בראשית רבה צא יא פרשת מקץ – החרדה שהחרדתי את אבא

"ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן איפוא זאת עשו" (בראשית מג יא) - ר' לוי בשם רבי תנחום בן חנילאי: תאמר אותה החרדה שהחרדתי את אבא: "ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד" (בראשית כז לג), היא שנזדעזעה עלי כאן? אתמהא!¹²

פירוש הזוהר כרך א (בראשית) פרשת וישב – החרדה בכתונת הפסים המגואלת בדם

"ואת עורות גדיי העזים הלבשה על ידיו ועל חלקת צואריו". בגין כך: "ויטבלו את הכתנת בדם" - אקריבו ליה כתונתא לאכחשא ליה וכלא דא לקבל דא. איהו גרים דכתיב: "ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד", בגין כך גרמו ליה דחרד חרדה בהוא זמנא דכתיב: "הכר נא הכתונת בנך היא אם לא". רבי חייא אמר: ביה כתיב: "האתה זה בני עשו אם לא" (בראשית כ"ז), ליה כתיב: "הכתונת בנך היא אם לא". ובגין כך קודשא בריך הוא מדקדק בהו בצדיקא בכל מה דאינון עבדין.¹³

בראשית רבה סז ד פרשת תולדות – זעקת עשו מהדהדת לדורות

"כשמוע עשו את דברי אביו" (בראשית כז לד) - א"ר חנינא: כל מי שהוא אומר שהקב"ה ותרן הוא, יתוותרו בני מעיו, אלא מאריך אפו וגובה את שלו.¹⁴ זעקה אחת הזעיק יעקב לעשו, דכתיב: "כשמוע עשו את דברי אביו ויצעק צעקה גדולה ומרה". והיכן נפרע לו? בשושן הבירה, שנאמר: "ויזעק זעקה גדולה ומרה" (אסתר ד א).¹⁵

ספרי דאגדתא על אסתר מדרש פנים אחרים (בובר) ב ד – זעקה כנגד יצחק

"ויזעק זעקה גדולה ומרה" ... וכי הדיוט היה מרדכי שהיה צווח! וכי אין הקב"ה שומע לחישות אלא צווחות!¹⁶ חנה הרהרה בלבה ושמע הקב"ה את לחישתה, שכן הוא אומר: "וחנה היא מדברת על לבה וגוי" (שמואל א

ליה יצחק ליעקב". יצחק תמה ומשתאה ונחרד: מי הוא זה "הצד ציד, אשר היה יכול לרמותי שאברכהו" ולמרות שרימה, הצליח להחיל את הברכה עליו? וכבר הארכנו לדון ברמב"ן זה בדברינו **בא אחיך במרמה** בפרשה זו בשנה האחרת. נחזור למדרשים.

¹² מילה קטנה, "איפוא", מעלה מחדש את אותה חרדה שהחריד יעקב את יצחק אביו והופכת אותה לזעזוע ולשבר בבית יעקב. ואין לטעות במילה "אתמהא". אין זו תמיהה של השתוממות או הפתעה (פליאה), כמו שאולי נראה מפירוש רש"י על הפסוק (שמצטט את תרגום אונקלוס אבל מרכז אותו מאד) וכמו שמקובל בלשונונו היום, אלא תמיהה של זעזוע ושבר ("תמהון לבב" בפרשת התוכחה בספר דברים ובנוסח הוידוי ביום הכיפורים). ובמדרש אגדה (בובר) בראשית פרק מג הזעזוע הוא "נטר" בלי שום "אתמהא" או ספק: "ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן איפוא. אותה חרדה שהחרדתי לאבא, שנאמר: ויחרד יצחק חרדה גדולה ויאמר מי איפוא, היא שנזדעזעה עלי".

¹³ עפ"י הזוהר, זיכרון החרדה הגדולה שגרם יעקב לאביו נולד כבר בפרשת וישב, בכתונת הפסים שהוטבלה בדם, במילים של האחים (של יהודה): "הכר נא", מיד לאחר מכירת יוסף. דם השעיר בכתונת יוסף שבא להסתיר את מעשה מכירת יוסף כנגד דם הגדיים ששחט יעקב להאכיל את יצחק אביו ומסתיר את זהותו! כל זה, הרבה לפני "איפוא זאת עשו" של פרשת מקץ, עשרים שנה מאוחר יותר, כשיוסף המשנה למלך מצרים מתנכר אליהם. אם נחבר שני קצוות אלה, נמצא שבכל התקופה הארוכה של שכול יוסף שעברה על יעקב, הוא לא פסק מלשחזר את רגע החרדה הנוראה שגרם ליצחק אביו. אגב, כמעט כל המדרשים על "הכר נא" מצביעים על העונש שקבל יהודה, שאמר לאביו "הכר נא" ותמר אומרת לו "הכר נא". אם יורשה לנו שוב לחבר מדרשים, נקבל שרשרת של מעשה-תוצאה ודקדוק הקב"ה עם הצדיקים כחוט השערה (ראו הערת השוליים הסמוכה), מחרדת יצחק ועד מעשה תמר. ואולי השרשרת מתחילה אף קודם ונמשכת אחר-כך – לא הספקנו לבדוק ולהתעמק. אין מעשה ללא תוצאה והשלכה.

¹⁴ ואם נחבר את "איפוא" שלעיל עם "אפר" שכאן, נאמר שאין הקב"ה נוהג איפה ואיפה, רק מידה כנגד מידה. למקורות נוספים למאמר אין הקב"ה ותרן, ראו מסכת בבא קמא נ ע"א בסיפור על בתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור ונעשה לה נס ולמרות זאת שילם על כל ר' נחוניא במות בנו בצמא: " ... וסביביו נשערה מאד (תהלים נ ג) - מלמד, שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה. ר' נחוניא אמר, מהכא: אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו (תהלים פט ח) אמר ר' חנינא: כל האומר הקב"ה ותרן הוא - יותרו חייו, שנאמר: הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט (דברים לב ד)". וכן הוא במדרש תנחומא פרשת כי תשא סימן כו, בחטא העגל: " ... לאחר שבער את העגל ואת עובדיו בא לו אצל הקב"ה בתחנונים ובבקשה, שנאמר: וישב משה אל ה' ויאמר אנא חטא וגו' ועתה אם תשא וגו', ויאמר ה' אל משה מי אשר וגו' ועתה לך נחה וגו' וביום פקדי ופקדתי. הריני יושב עליהם בדין ביום הכפורים ומזכה את הזכאי ומחייב את החייב, שנאמר: וביום פקדי. אמר ר' חנינא: כל מי שאומר רחמנא ותרן יתותרו בני מעיו, אלא מאריך אפו וגובה. הוי: וביום פקדי ופקדתי".

¹⁵ יש שמנסים להפריד בין זעקה לצעקה, ראו למשל פירוש מלב"ם לפסוק בתהלים קז ו: "ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יצילים" (על הולכי מדבריות שצריכים לומר הגומל, פרק שאנו אומרים בתפילת יום העצמאות). מבאר מלב"ם: צעקה גדולה ומזעקה, והצלה גדולה מישועה". אבל ממדרש זה וכן ממקורות רבים נראה שאין הבדל בין זעקה לצעקה. ועכ"פ, צעקת עשו מהדהדת הרבה מעבר לספר בראשית וחיייו של יעקב, ומגעת עד דורו של מרדכי שהוא "איש יהודי" מצאצאי יעקב (והמן הוא מצאצאי עשו דרך אגג ועמלק).

¹⁶ זו כמובן שאלה רטורית. הדרשן מביא אמנם בהמשך דוגמא מחנה שהתפללה בלחש, ממנה נגזרה תפילת לחש, תפילת עמידה שלנו והאיסור להגביה קול בתפילה, ואפשר גם להוסיף על שאלתו מאלוהים שמהתל בניאי הבעל בכרמל ואומר להם: "קראו בקול גדול כי יצילם הוא כי שיח וְכִישִׁיג לו וְכִי־דָרָךְ לו אולי יִשֶׁן הוא וְיִקַּץ" (מלכים א יח כז). אבל בה בעת יש לנו מספיק פסוקים ומדרשים על כוחה של הזעקה והצעקה: בספר שמות משה ובני ישראל במספר מקומות, ספר תהלים, הפסוק שזו עתה הבאנו בהערה הקודמת: "ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יצילים", המשנה במסכת תענית פרק ב: "מי שענה את ... יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה" ועוד. ברור אם כך שהשאלה מדוע צווח מרדכי היא רטורית שמטרתה לחדד את הרעיון המרכזי בדרשה שלהלן.

(ג), ומה כתיב שם: "ואלהי ישראל יתן את שאלתך" (שם א יז). אלא היה מרדכי צווח ואומר: יצחק אבי, מה עשית לי! הצווחה שצווח עשו לפניך, שמעת קולו וברכת אותו, והרי אנו מכורין להריגת חרב, לכך נאמר: "ויזעק זעקה גדולה ומרה".¹⁷

רד"ק תהלים פרק פ – מה עם הזעקה שלנו צאצאי יעקב ויצחק?¹⁸

"בדמעות שלישי" ... מהו שלישי? בשכר שלש דמעות שהוריד עשו הרשע,¹⁹ שנאמר (בראשית כז לד): ויצעק צעקה גדולה ומרה וגו', הַשְּׁלִטֹתָ אֹתוֹ מִסוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ. כשתבוא לראות בעלבוננו ושעבוד נפשנו - על אחת כמה וכמה.²⁰

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: התמקדנו בחרדת יצחק ובצעקת עשו שהן רק חלק מפרשת מרמת יעקב בברכות, פרשה מלאה שאלות וקושיות, עליה כבר אמר אברבנאל בפירושו בתחילת פרק כז: "סוף דבר שענין אלו הברכות מסופק וקשה מאוד". ראו דברינו [בא אחיך במרמה](#) וכן [קול יעקב וידי עשו](#) והדברים ארוכים ויגיעים.

¹⁷ אולי הצרות הרבות שעם ישראל סובל לדורותיו מצאצאי עשו ודומיהם, מביאות מדרש זה לשנות כיוון בהשוואה לבראשית רבה הנ"ל. צעקת מרדכי איננה עונש בגין הצעקה שיעקב גרם לעשו, אלא אדרבא, צעקה כנגד התרככותו של יצחק שנעתר לבקשת עשו: "ברכני גם אני אבי" והוא נותן לו את ברכת החרב וההרג ממנה עם ישראל סובל: "וְעַל חַרְבֶּךָ תִּחְיֶה".

¹⁸ פרק פ תהלים המתנה את צרות ישראל מאויביו ונקרא בימי תענית וצום: "לְמַנְצַח אֵל שְׁשִׁימָה עֲדוֹת לְאֶסֶף מְזִמּוֹר: רַעִה יִשְׂרָאֵל הָאֲזִינָה נְהַג כְּצֶאֱנָן יוֹסֵף יֵשֵׁב הַקְּרוּבִים הוֹפִיעָה: לְפָנָי אֶפְרַיִם וּבְנֵימֵן וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת גְּבוּרְתֶךָ וְלָכֵה לִישְׁעֶתָה לָנוּ". הפסוק הספציפי שעליו מדובר הוא פסוק ו שם: "הָאֶכְלְתֶם לֶחֶם דְּמִעָה וְתִשְׁקֶמוּ בְדַמְעוֹת שְׁלִישׁ".

¹⁹ שלוש הדמעות של עשו מקורן במדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן כד: "אמר ר' אלעזר: שלש דמעות הוריד עשו, אחת מימינו ואחת משמאלו, ואחת נסתלקה בתוך עינו. אמר הקב"ה: הרי הרשע היה בוכה על חייו, מה אני מחזירו ריקם? מיד אמר לאביו שיברכו". המשך מדרש זה שפירוש רד"ק נשען עליו, נמצא בהערה הבאה.

²⁰ בסדר, אומר בעל ספר תהלים, הקב"ה אינו ותרן ומדקדק כחוט השערה, חרדת יצחק וצעקת עשו לא יכולות להישאר ללא מענה, ועל יעקב (ובניו) לשלם את מחיר המעשה שעשה. אבל איפה החרדות והצעקות שלנו? איפה עלבוננו ושעבוד נפשנו (שידו של עשו בהם)? דברי רד"ק אלה מבוססים על מדרש תנחומא, שם אולי הנימה יותר אופטימית ועם תקווה. ייגמר התשלום לעשו על שלוש דמעות שהוריד, ואז יחל התשלום ליעקב שדמעותיו הן מלוא הנאד. ראו מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן כד: "אמר ר' אבין בשם ר' אחא: אמרו ישראל לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, ומה עשו הרשע על שהוריד שתי דמעות נתמלא עליו רחמים מיד, אנו שדמעותינו תדירה ביום ובלילה כלחם, על אחת כמה וכמה, שנאמר: היתה לי דמעותי לחם יומם ולילה (תהלים מב ד), עד עכשיו לא הגיע הקץ שנתמלא עלינו רחמים? אמר דוד: שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעותי אל תחרש (שם לט ג), אמר להם הקב"ה: אפרע לעשו הרשע כבוד אבותיו ואורומנוהו, ואחר כך אני בא ומרומם אתכם, ופורע לכם מה שפעלתם, ומה שפעלו אבותיכם".